

AUŠRINĖ KULVIETYTĖ-CEMNOLONSKĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

BAJORO ĮVAIZDIS XIX A. LIETUVOS DAILĖJE

The Image of Nobleman in the 19th Century Lithuanian Art

SUMMARY

This article analyzes the representation of noblemen in the nineteenth century Lithuanian art. While this time is not the flowering of this social class, the visual language on this theme is the most impressive. Questions discussed are: what was the evolution of portraits of noblemen, what were the visual signs of noblemen's identity, what peculiarities of noblemen's lifestyle are shown in genre painting, how much does genre painting represent the reality of the nineteenth century and provide scenes that show the values of the mentality of noblemen? Another important line of the research is to reveal the historical discourse of the noblemen's situation in the nineteenth century and to show its interplay with visual artistic language. The research has shown that in the thematic level of the pictures, the political inactivity and stagnation of noblemen is revealed. This inactivity has historical causality. In the most of the scenes, the various forms of their leisure is represented, while a politically active life, especially their activities in *sejmiki*, is performed only in a historical past. Visually, another historical reality is given expression: the mental transformation of noblemen from their exceptional inborn rights to an emphasis of the importance of education and intelligence in this sense. These signs are noticeable in portraits with exceptional marks, such as *kontusz* suit and coat of arms, to the intimate portraits with only individual features of the person and not with any reference to social class. Also, this change is artistically visible in portraits depicting noblemen at leisure with a book in their hands.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas XIX a. Lietuvos dailės paveldui, susijusiam su bajorijos luomo reprezentacija. Tiriama, kaip kito bajorų portretinis vaizdas, kokie yra bajoriškojo tapatumo išraiškos ženklai, kokių bajoriškos gyvenimo ypatumus perteikia buitinių scenos, kiek jos reprezentuoja XIX a. realybę ir kiek pateikia tipizuotas, apibendrintas bajorų vertybes įprasminančias scenas. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad siužetiniuose dailės kūriniuose atsiskleidžia istoriškai pagrįstas XIX a. politinis bajorų neveiklumas ir sąstingis. Dažniausiai vaizduojamos jų laisvalaikį iliustruojančios scenos, o politiškai aktyvus bajorijos gyvenimas, ypač seimelių veikla, prisimenama tik kaip istorinė praeitis. Vizualiai buvo įprasminama ir dar viena istorinė rea-

RAKTAŽODŽIAI: bajorai, Lietuvos XIX a. dailė, portretas, buitinis žanras, kontušas, bajoriško tapatumo ženklai.

KEY WORDS: noblemen, Lithuanian art of the 19th century, portrait, genre art, *kontusz*, identity signs of noblemen.

lija – bajorijos savivokos transformacija nuo prigimtinių luomo teisių ir didybės išaukštėjimo prie išsilavinimo akcentavimo. Šie požymiai matyti portretinės kūrybos slinkyje nuo reprezentacinių portretų su luominę padėtį akcentuojančiais ženklais iki kamerinių, vien tik apibūdinančių asmens savybes, be jokių nuorodų į luomą. Šis pokytis atskleidžiamas buitinėse scenose, kai XIX a. pabaigoje daugėja epizodų, vaizduojančių bajorijos laisvalaikį su knyga rankoje.

ĮVADAS

XIX a. Lietuvos bajorija išgyveno sudėtingą istorinių ir socialinių pokyčių laikotarpį. Tai šio luomo silpimo ir nykimo laikotarpis, kai gausėjo nusigyvenusių bajorų, menko luominio bendrumo jausmas, dėl caro vykdomos represinės politikos buvo suvaržytos jų teisės ir prarasta politinė galia, o formuojantis lietuvių tautai, išryškėjusi lenkiškumo-lietuviškumo diskusija daugeliui šio luomo atstovų tiesiog reiškė socialinę atskirtį. Nors XIX a. anaipol nežymi bajorų luomo klestėjimo, tačiau šio amžiaus dailės specifika mums suteikia kur kas daugiau vizualios informacijos nei kiti šimtmečiai. Tai laikotarpis, kada portreto žanrą papildė buitinės, dažnai pasakojamojo pobūdžio scenos su plačia įvairių visuomenės sluoksnių, taip pat ir bajorijos, gyvenimo vaizdų panorama. Nuo XIX a. pradžios Lietuvoje paplitęs romantizmas įžiebė meilę istorinei praeičiai, ypač bajorijos klestėjimo laikams, suformavo glaudžius dailės ir literatūros ryšius ir taip atvėrė kelius bajoro įvaizdžio klajonėms iš vienos meno srities į kitą. XIX a. viduryje užgimęs realizmas aktualizavo socialinius ir luominius aspektus, iškėlė klausimą dėl bajorijos atstovų visuomeninio statuso kaitos. Su jausminiu polėkiu kūryboje buvo reiškiama bajorijos svajonės, siekiai, vertybės ar kritika, piešiamos idiliškos šeimyninio gyvenimo scenos, fiksuojami tipažai, jų apranga, apmąstomas tradicijų

tęsimas ar jų nykimas. Nė vienas kitas šimtmetis mums nepasiūlė tokios galimybės per vizualią reprezentaciją pažinti šio luomo atstovų savivoką ir jų socialinio tapatumo kaitos aspektus. Svarbu ir tai, kad dauguma XIX a. menininkų patys priklausė bajorų luomui, tad jų suasmenintos patirtys tiesiogiai išsiliejo kūryboje. Piešinių albumėliuose, reprezentaciniuose portretuose ar vaizduojamose buitinėse scenose atsiskleidė asmeninis istorinių realiųjų vertinimas, praturtinantis istorikų pateikiamus duomenis.

Tad šio straipsnio tikslas – apibūdinti, kokį vizualų bajorijos įvaizdį suformavo XIX a. Lietuvos dailininkai, įvertinti, kaip istorikų pateikiami duomenys apie šio luomo situaciją susisieja su vaizdine informacija. Nors pastaruoju metu susidomėjimas bajorijos kultūriniu paveldu, šio luomo formavimosi ir raidos ypatumais yra išaugęs, tačiau analogiškų tyrimų mūsų pasirinkta tema neturime. Marija Matušakaitė, Rūta Guzevičiūtė gvildeno LDK bajorų tradicinį kostiumą, jo dėvėsenos ypatumus, tačiau jų darbuose XIX a. tik fragmentiškai paliečiamas, nes tai laikotarpis, kai šį kostiumą išstūmė europietiška mada¹. Apie bajorijos padėtį XIX a. daugiausia rašė istorikai Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Tamara Bairašauskaitė, tačiau šio luomo vizualinė reprezentacija jų nedomino². Tad atliekant šį tyrimą, buvo labai svarbu surinkti kuo

gausesnę XIX a. portreto ir buitinio žanro ikonografinę medžiagą, kuria remiantis būtų galima daryti apibendrinimus, pateikti naujų įžvalgų³. Publikuotos vizualinės medžiagos nepakako, tad siekiant tyrimo pagrįstumo ir išsamumo, šios tematikos dailės kūrinių buvo ieškoma Lietuvos muziejų fonduose.

Tyrimui įgyvendinti buvo pasitektos menotyrinės, istorinės ir socialinės priegios. Naudotasi įprastais menotyriniais

metodais kaip formalusis, aprašomasis analitinis ir istorinis lyginamasis, kurie padėjo apibūdinti dailininkų kūrinius, sugretinti juos ir atskleisti siužetinių pasirinkimų, motyvų bei bajoriško identiteto ženklų kaitą XIX a. Lietuvos dailėje. Ieškant ryšio tarp XIX a. bajorijos kaip socialinės grupės gyvensenos ypatumų ir vizualinės jų reprezentacijos dailėje, naudotasi kultūrologinėmis vizualiosios kultūros tyrimo nuostatomis.

PORTRETINĖ REPREZENTACIJA IR KAMERIŠKUMAS

Bajorijos portretinius atvaizdus kūrė žymiausi XIX a. Lietuvos dailininkai, romantizmo ir realizmo meninių krypčių atstovai: Jonas Rustemas, Vincentas Smakauskas, Kanutas Ruseckas, Valentinas Vankavičius, Alfredas ir Edvardas Matas Riomeriai bei kt. Jie patys priklausė bajorijai, tad puikiai jautė savo laiko portretinės mados tendencijas bei estetinio vertinimo kriterijus, būdingus šiam luomui. O išmanymo ir meistriškumo reikėjo labai daug, nes portretas tiesiogiai paliečia konkretų asmenį, jo ambicijas dėl įamžinimo ir reprezentacijos. Minėtų Lietuvos dailininkų sukurta bajoriškųjų portretų galerija yra profesionali, labai įvairi ir leidžia stebėti bei įvardinti bajoriško įvaizdžio kaitos aspektus šimtmečio tėkmėje.

Būtent portretai sudaro vieną gausiausių XIX a. bajorijos atvaizdų grupių. Šis žanras to meto Lietuvoje vis dar buvo dominuojantis, nes pasiturinčioji visuomenės dalis, galinti įsigyti meno kūrinių, pirmiausia rūpinosi savo giminės portretų galerijomis, vizualia šeimos narių reprezentacija. Meno rinka Lietuvoje nebuvo išplėtotą, nors kitose Europos šalyse – Prancūzijoje, Vokietijoje, Italijoje – šis

procesas, laidavęs laisvą menininko saviraišką, jau buvo įsibėgėjęs. Ten užsakovo ir menininko ryšiai nebebuvo tokie glaudūs kaip ankstesniais laikais, nes periodiškai pradėtos rengti didelės tarptautinės bei mažesnės vietinės parodos leido realizuoti laisvas menines iniciatyvas. O Lietuvoje dėl represyvos caro politikos kultūrinis veiksmas buvo stabdomas, o kartu su juo – ir naujų meno rinkos principų formavimasis. XIX a. Lietuvos tapytojas V. Smakauskas, realiai vertindamas savo laikotarpio situaciją, gana kandžiai yra pasakęs, kad „tuo metu nieko, be portretų, iš dailininkų nereikalauta“⁴. Neabejotiną portreto žanro populiarumą XIX a. Lietuvoje yra ne kartą pabrėžusi ir dailėtyrininkė Rūta Janonienė:

šis dailės žanras ir XIX a. išlaikė beveik „taikomąjį“ pobūdį, kuriuo pasižymėjo senosios dvarų portretų galerijos – atvaizdas buvo suprantamas kaip tam tikros informacijos skleidėjas, kaip portretuojamojo užimamos vietos visuomenėje ar jo kilmės liudininkas. Už šeimyninės portretų galerijos ribų vieno ar kito žmogaus atvaizdas vertintas beveik tik pagal vaizduojamojo asmens reikšmingumą visuomenei.⁵

1 il. Kanutas Ruseckas. *Tėvo portretas*. XIX a. vid. Lietuvos dailės muziejus. <https://www.limis.lt>

2 il. Alfredas Riomeris. *Autoportretas su bajoro paradine apranga*. XIX a. vid. MAB RS F320-117

Tokias portretinės kūrybos tradicijas, be jokios abejonės, palaikė ir Lietuvos bajorija, kuri norėjo būti įamžinta įvairiais būdais: su luominį tapatumą išreiškiančiais kontušiniais kostiumais arba europietišką madą rodančia apranga, kai luominę padėtį nusako tik garsi pavardė arba šalia portretuojamojo įkomponuotas herbas. Apžvelgus gausią ikonografinę medžiagą tenka pripažinti, kad tradicinė bajorų apranga kontušas⁶, žiponas⁷, juosta nebėra toks dažnas XIX a. portretuojamųjų pasirinkimas. Tokią tendenciją iš dalies lėmė XIX a. dėvėsenos ypatumai Lietuvoje, kur, anot M. Matušakaitės, vis tvirtesnes pozicijas užėmė Europos moda ir pamažu nyko senoji vietos apranga⁸. Kontušas tapo retu iškilmių kostiumu, perteikiančiu rezistencines bajorų nuotaikas. Mat po 1831 m. sukilimo buvo uždrausta dėvėti nacionalinio išsivadavimo simbolius, kuriems priskirti ir kontušai, žiponai, konfederatės⁹. Nostalgija bajorijos klestėjimo laikams ir noras sugrįžti prie unitinės valstybės laikų skatino ieškoti nacionalinį tapatumą išreiškiančių ženklų. Rūta Guzevičiūtė teigia:

Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje, daugelyje Rytų Europos ir kai kuriose Vakarų Europos šalyse senųjų rūbų dėvėjimas buvo vertinamas kaip neleistinai užmirštų dorybių atgimimas, praeities restauravimo pastangos, dažnai ir žingsnis į valstybės atkūrimą.¹⁰

Pavyzdžiui, 1860 m. minint Liublino unijos 291 metines, vyrai pasidabino senoviškais kostiumais – kontušais, čamarėmis, konfederatėmis ir ilgais auliniiais batais – šitaip išreiškė pasipriešinimą caro valdžiai¹¹. Nenuostabu, kad ir portre-

tuose matome bajorus, įsiamžinusių su tradiciniu kontušiniu kostiumu, o toks pasirinkimas aprėpia nostalgiją praeičiai, asmens nacionalinio ir luominio tapatumo išraišką ir politinę rezistencinę potekstę (pvz., 1–2 il., Kanutas Ruseckas, *Tėvo portretas*, XIX a. vid.; Alfredas Riomeris *Autoportretas su bajoro paradine apranga*, XIX a. vid., ir kt.). Vis dėlto bendrame XIX a. Lietuvos portretinės kūrybos kontekste tai nėra dažni atvejai. Galime pasigesti monumentalių visą figūrą vaizduojančių portretų, vadinamų sarmatiškaisiais, kuriuose kilmės ypatumai būtų akcentuojami kontušiniu kostiumu.

Kitas bajoriškosios tapatybės ženklas – herbas – yra dar vienas portretinės kūrybos ypatumas. Tai nėra nauja XIX a. dailės tendencija, tokių portretų nemažai aptinkame jau XVII a. Tačiau XIX a. jie pasižymi keista kameriškumo ir reprezentatyvumo derme, nes portretuojamųjų poza neatrodo iškilminga ar pabrėžtinai ori, o apranga kukli ir beveik kasdieniška, tik herbas leidžia suprasti asmens socialinį statusą, jo kilmės išskirtinumą (pvz., il. 3, A. Riomeris, *Kazimieros Riomerienės portretas*, apie 1892 m.; Elena Riomerytė, *Mykolo Kazimiero Riomerio portretas*). Tokių vaizduosenos pasirinkimą galėjo lemti keletas priežasčių. Pirma, tai XIX a. dominuojančios dailės kryptys – romantizmas ir realizmas, diktavusios išskirtinai kamerinio tipo portretų prioritetą, kuriuose stengiamasi išvengti nenatūralių pozų ir oficialumo, priešingai, pabrėžiamas paprastumas, charakterio bruožai ar emocinė portretuojamojo nuotaika. Antra, istorikų ne kartą minėti XIX a. bajorų sąmonės transformacijos požymiai, kai prigimtinė luomo didybė

3 il. Alfredas Riomeris. *Kazimieros Riomerienės portretas*. Apie 1892 m. Lietuvos nacionalinis muziejus. T187

tolydžio menko sulig rusų administracijos įdiegiamais teisiniais apribojimais, kol galiausiai XIX a. pabaigoje, anot E. Aleksandravičiaus ir A. Kulakausko, „išsilavinimo ir talento didumas išstūmė mėlyno kraujo argumentus pirmiausia iš menininkų ir intelektualų salonų, o vėliau ir iš politinių grupuočių vadovybės“¹². Toks pozicijų pasikeitimas, virtęs kūrybinės minties potekste, leido koegzistuoti dviem gana skirtingiems pradams – kameriškumui ir reprezentatyvumui.

Portretų klasifikacijoje galėtų atsirasti ir profesinei sričiai atstovaujančiųjų grupė. Tačiau remdamiesi XIX a. Lietuvos dailės ikonografinė medžiaga, galime pastebėti, kad visuomeninės bajorų pareigos nėra apibūdinamos vizualia kalba, pasitelkiant profesinius atributus. Labiau kūrinio pavadinimas pateikia mums nuorodą į jų turimas pareigas.

Vaizduojami atskirų gubernijų bajorų maršalai, Vilniaus universiteto profesoriai bei aukštieji bažnyčios dignitoriai, kuriais iki pat XIX a. vidurio galėjo tapti tik šio luomo atstovai. Kartais šie asmenys įreminami puošniu apvaду su jų giminės herbu (pvz.: *Kauno gubernijos bajorų vadovas Marijonas Čapskis (1853–1855)* iš J. K. Vilčinskio *Vilniaus albumo*).

Didžiausią bajoriškųjų portretų grupę sudaro grynai kameriniai atvaizdai, kur nėra jokių luominės pozicijos ženklų, tik portretuojamojo garsi pavardė ir kūrinio pavadinimas leidžia spręsti apie asmens tapatybę ir jo bajoriškąją kilmę. Dažniausiai tai biustiniai ar pusiau figūriniai portretai, kuriuose realistiška maniera vaizduojamas asmuo. Daugelis portretuojamų vyrų dėvi švarką, marškinius, ryši kaklaskarę, moterys – sukneles, dažniausiai su puošnėmis apykaklėmis. Europinė mada praktiškai ištrina visus vietinės dėvėsenos ypatumus ir bajoriškieji portretai niveliuojasi su kitų socialinių sluoksnių atstovų tapytais atvaizdais. Ne vizualūs požymiai, o istoriniai duomenys apie portretuojamąjį asmenį leidžia jį priskirti tam tikrai luominei pozicijai. Iš šios grupės gali būti paminėti Edvardo Mato Riomerio tapytas *Tėvo portretas* (XIX a. antroji pusė), jo vyresniojo brolio Alfredo Riomerio sukurtas *Dailininko Boleslovo Rusecko portretas*, J. K. Vilčinskio *Vilniaus albume* esantys *Žemaičių bajoro Kiprijono Jančevskio (1857)*, *Kauno gubernijos bajorų maršalkos Kleto Burbos (1852)* litografiniai portretai.

XIX a. turime ir tokių portretinės kūrybos pavyzdžių, kurie tampa artimi buitiniam žanrui, nes juose net nesistenčiama suasmeninti vaizduojamo žmo-

gaus, o tai laikoma išskirtine portreto savybe. Tai anoniminiai bajorų kaip šio luomo atstovų atvaizdai, kurti greitu ir lengvu štrichu. Daugiausiai jų nupiešė Jonas Rustemas, Aleksandras Orlovskis ir Vincentas Smakauskas vaizduodami liesą ar storą, pasipūtusį ar linksmą, o kartais susimąščiusį bajorą, nesunkiai atpažįstamą iš kontušo, juostos arba bajoriškų ūsų (pvz., A. Orlovskis, *Bajoras mėlynu kontušu*, J. Rustemas, *Bajoras*). Atrodo, dailininkams buvo svarbiau ne pavaizduoti konkretų asmenį, o išskirti tipažus, kurie atspindi ne tik emocinę nuotaikų įvairovę, bet ir šio luomo transformacijos bei skaidymosi požymius nuo turtingiausių iki plikbajorių. Šio luomo atstovai istoriškai diferencijuojami pagal turtinę padėtį, socialinį prestižą ir valdžios galias į didikus (neformali luomo viršūnė), turtinguosius, vidutinius, smulkiuosius bajorus ir plikbajorius (neturinčius žemės), o minėtų autorių piešiniuose galime matyti skirtumą tarp linksmų, savimi pasitikinčių, puošniai apsirengusių ir nuskurdusių, nusiminusių su ubago lazda ir maišu keliaujančių bajorų (J. Rustemas, *Šokantis bajoras su ąsočiu (korta)*, V. Smakauskas, *Bajoras su maišu*).

Apibendrinant XIX a. bajoriškojo portreto apžvalgą norisi pažymėti, kad moterų atvaizdų tipologinė įvairovė mažesnė, dominuoja kamerinio tipo pavyzdžiai. Kontušinis kostiumas kaip skiriamasis luomo bruožas yra tik vyriškos aprangos dalis, o moteriškoji luomo pusė, kaip pasyvesnė visuomenės dalis, nesuformavo savitų vizualinių požymių, kurie būtų įamžinami portretų galerijose. Tiesa, XIX a. Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, vykstanti kova už moterų teises

išjudino ir bajorijos luomo tradicinės gyvenamos modelius. R. Guzevičiūtė, analizuodama XIX a. moterų kostiumo pokyčius, yra pažymėjusi:

jaunos bajoraitės, palikusios tėvų namus, atsisakė saloninio gyvenimo tuštybės ir ėmėsi veiklos bei pareigų, gąsdinusių ne vieną vyrą: vyko į kovos lauką ir dalijosi su sukilėliais vargais ir nepritekliais. Kaip tikros amazonės, jos ne prasčiau už ulonus jojo, valdė pistoletą ir kardą, dėvėjo vyriškus rūbus: *čamarkas, bekešus, venger-*

kas, sujuostas plačiais diržais. Jos negailingai kirposi savo plaukus, o tai patriarchalios visuomenės sąlygomis buvo iššūkis visuomenės nuomonei, – išpuoselėtomis, švelnionomis rankelėmis spaudė lenktą kardą.¹³

Vis dėlto šie atskiri ir retoki atvejai nevirto įtaigia vizualia menine kalba¹⁴. Matyt, XIX a. Lietuvos dailininkai anaiptol nesizavėjo tokiais moterų siekais, kaip ir visa tuometinė patriarchalinė visuomenė.

Literatūra ir nuorodos

¹ Marija Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*. Vilnius: Aidai, 2003. Rūta Guzevičiūtė, *Tarp rytų ir Vakarų: XVI–XIX a. LDK bajorų kostiumo formavimosi aplinkybės ir pavidalai*. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

² Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX a. amžiuje*. Vilnius: Baltos lankos, 1996; Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, *Lietuvos bajorų politinė sąmonės transformacija 1795–1831 metais*. Vilnius: Vaga, 2001; Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje*. Vilnius: LII leidykla, 2003.

³ Įžvalgos ir apibendrinimai daromi surinkus ir įvertinus apie 100 bajoriškos tematikos kūrinių (be tiesioginių literatūros kūrinių iliustracijų).

⁴ Wincenty Smokowski, Jan Rustem, *Wizerunki i roztrząsania naukowe*. Wilno, 1838, t. 4, s. 102.

⁵ Rūta Janonienė, *Kazimieras Jelskis (1782–1867)*. Vilnius: VDA leidykla, 2003 p. 154–155.

⁶ Kontušas – išėiginis Lietuvos ir Lenkijos bajorų vyrų drabužis, užsivelkamas ant žipono, priglundęs prie liemens, į apačią plātėjantis, juosiamas kontušine juosta; rankovės nuo pažasties iki riešo nesusiūtos, laisvai kabančios arba užmetamos ant pečių. Vilkėtas nuo XVII a. 3 deš. iki XVIII a. pab., kai kada ir XIX a.

⁷ Žiponas – lietuvių ir lenkų vyrų drabužis, panašus į suknelę: ilgas, priglundęs prie juosmens, iš pradžių pūstomis, vėliau siauromis rankovėmis, nedidele apykakle, tankiai susagstytas sąsagomis arba smulkiomis sagutėmis, sujuosiamas. Siūtas iš gelumbės, kai kada su kailio pamušalu, vėliau ir iš atlasinių audinių (tuomet dėvėtas po kontušu). Vilkėtas daugiausia didikų, miestiečių XVI a. II p.–XIX a. pirmojoje pusėje.

⁸ Marija Matušakaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, p. 337.

⁹ Rūta Guzevičiūtė, *Tarp rytų ir Vakarų: XVI–XIX a. LDK bajorų kostiumo formavimosi aplinkybės ir pavidalai*, p. 350.

¹⁰ Ten pat, p. 340.

¹¹ Žr. ten pat, p. 350–351.

¹² Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX a. amžiuje*, p. 209.

¹³ Rūta Guzevičiūtė, *Tarp rytų ir Vakarų: XVI–XIX a. LDK bajorų kostiumo formavimosi aplinkybės ir pavidalai*, p. 346.

¹⁴ Žinomesni tik grafitės Emilijos Pliaterytės kaip revoliucionierės atvaizdai. Pvz.: LDM saugomi Marčelo Bačareljo plieno raižinys „Emilija Pliaterytė“ (XIX a. I p.), nežinomo XIX a. dailininko litografija „Emilija Pliaterytė tarp sukilėlių“ (XIX a. vid.).

B. d.